Yrittäjyys ja elinkeinopolitiikka
Paavali Kukkonen

9.11.2020

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan työ- ja elinkeinojaoston kuuleminen 11.11.2020

Viennin haasteet ja yritysten kilpailukyky tällä hetkellä sekä viennin edistäminen erityisesti vuoden 2021 talousarvioehdotuksessa

Arvoisa valtiovarainvaliokunnan työ- ja elinkeinojaosto

Covid 19 -aiheuttama pandemia muuttui viime keväänä nopeasti terveyskriisistä yritystalouden kriisiksi terveysturvallisuuden takaamiseksi niin kotimaassa kuin vientimarkkinoilla käyttöönotettujen rajoitustoimien myötä.

Toimintaan vaikuttavien rajoitusten lisäksi talousnäkymien synkkeneminen ja siitä aiheutuva epävarmuus on syönyt yritysten investointikykyä ja -halukkuutta. Monet kasvua hakeneet ja kansainväliseen toimintaan tähdänneet yritykset ovat joutuneet vetäytymään suunnitelmistaan tai lykkäämään niitä. Monet vakiintuneesti vientiä harjoittaneet yritykset ovat siirtäneet investointi- tai laajentumispäätöksiään.

EK:n yrityskyselyjen mukaan Suomen noin 83 000 työnantajayrityksestä noin 23 000 harjoitti vuonna 2019 kansainvälistä toimintaa. Viime kesään mennessä näiden yritysten määrä oli nopeasti tippunut kymmenen vuoden takaiselle tasolle noin 18 000 yritykseen COVID-19-pandemian aiheuttamien kielteisten vaikutusten vuoksi.

Suomessa käyttöönotetut tukitoimet yritysten kantamiseksi kriisissä pahimman yli ovat kuitenkin auttaneet säilyttämään yrityksissä tarvittavia kansainvälisen kasvun kannalta arvokkaita kyvykkyyksiä. Terveyskriisin helpottaessa uuteen kasvuun päästäänkin toivottavasti taas nopeasti kiinni. Takaisku on kuitenkin niin merkittävä, ettei palautuminen aikaisemmalle tasolle tapahdu itsestään, vaan kaipaa valtiolta merkittäviä panostuksia viennin edistämiseen ja uudistumiseen.

Viennin haasteiden ja yritysten kilpailukyvyn tilannekuvan arvioiminen on nykytilanteessa haastavaa. Edelle mainitun kielteisen kehityksen rinnalla useat yritykset ja toimialat ovat menestyneet läpi kriisin ja kyenneet jopa laajentamaan toimintaansa. Samalla vientimarkkinoiden kehitystä on useilta osin mahdotonta

ennustaa pandemian toisen aallon parhaillaan vasta laajentuessa. Odotettavissa kuitenkin on, ettei ensimmäisen aallon aikana joissakin maissa toteutuneita kokonaisten tuotantoalojen sulkemisia välttämättä toistamiseen nähdä epidemian hallinnan kehityttyä. Jo ensimmäisen aallon aikana vaikutukset mm. logistiikkaketjuihin olivat lopulta yllättävänkin vähäisiä.

Toistaiseksi myös eri maissa toteutettujen laajojen yritystoimintaa tukevien elvytyspakettien vaikutuksia kilpailutilanteeseen on vaikea arvioida. Suomen tavoin eri maissa tehtyjen elvytyspakettien koot eivät vielä kerro niiden yritystaloudellisista vaikutuksista, vaan ne ovat riippuvaisia tarkemmista toteutustavoista ja ehdoista. Suomen viennin näkökulmasta olisi erittäin tärkeää, että EU:n sisämarkkinoilla kyettäisiin palaamaan normaaleihin valtiontukisääntöihin mahdollisimman pikaisesti.

Epävarmuuden keskellä keskeisintä on välttämättömien tukitoimien rinnalla vakauttaa kotimaista toimintaympäristöä ja kehittää sitä entistä suotuisammaksi yritystoiminnalle kaikilta niiltä osin kuin mahdollista. Viennin kehitysnäkymien osalta suurimmat lähiajan kysymykset eivät ole tällä hetkellä kansallisen päätöksenteon käsissä, joten viennin näkymien helpottamiseksi pidemmällä aikavälillä on syytä tehdä kaikki se mikä on omatoimisesti mahdollista.

Viennin edistämisen resurssointi ja rakenteet

Suomalaisten yritysten on tärkeää saada vientiponnisteluissaan tasaveroiset lähtökohdat keskeisiin kilpailijamaihin nähden. EK onkin esittänyt hallitukselle viennin edistämisen resurssien nostamista vertailukelpoiselle tasolle muiden Pohjoismaiden kanssa. Viennin edistämiseen kohdennetut määrärahat vuoden 2021 talousarvioehdotuksia eivät luo tähän mahdollisuuksia.

Muiden Pohjoismaiden kanssa vertailukelpoinen panostus edellyttää erittäin merkittäviä lisäpanostuksia nykyiseen tasoon nähden. Suomalaisyritykset ovat niin EU- kuin maailman markkinoilla erittäin kovassa kilpailussa. Koronakriisin myötä markkinoita jaetaan uusiksi monilla toimialoilla ja alueilla. Vaikutusta vahvistaa mittava talouselvytys, jonka myötä rahaa pumpataan investointeihin niin Euroopassa, Pohjois-Amerikassa kuin myös useissa kehittyvissä maissa. Viennin edistämisen heikomman resurssoinnin vuoksi monet suomalaisyritykset joutuvat lähtemään tähän kilpailuun takamatkalta.

Tasoero resursseissa merkitsee merkittävästi heikompaa läsnäoloa useilla keskeisillä markkinoilla. Kyse on konkreettisesti henkilöresursseista olemassa olevissa toimipisteissä sekä puuttuvaa läsnäoloa markkinoilla, jossa kilpailevat maat jo ovat. Selkeitä puutteita on EK:n ymmärryksen mukaan mm. Kaakkois-Aasian, Intian ja Afrikan kehittyvillä markkinoilla sekä Pohjois-Amerikassa.

Vienninedistämisen resurssien tasokorotus olisi toteutettava pitkäjänteisellä politiikalla, joka luo keskeisille toimijoilla vakaan kehittämisnäkymän. Toiminta kohdemarkkinoilla on erityisosaamista ja vahvaa verkostoitumista vaativaa työtä. Korkealaatuiset palvelut edellyttävät kykyä rekrytoida ja sitouttaa oikeita avainhenkilöitä. Kyvykkyyksien rakentuminen vaatii aikaa, joka voidaan myös hetkessä menettää. 2010-luvun rahoituskehitys ja rakenteelliset muutokset ovat luoneet epävakautta, joka ei ole tukenut suotuisaa kehitystä. Viennin edistämisen toiminnoilta on vaadittava paljon, mutta yhtä lailla niille on annettava riittävää työrauhaa ja edellytyksiä onnistua.

Viennin edistämisessä kaikki ei ole luonnollisesti kiinni vain resursseista, vaan myös yhteisistä toimintatavoista ja toimivista rakenteista. Kun viennin edistämisen resurssit ovat keskeisiin kilpailijamaihin nähden aliresurssoidut, on erityisen tärkeää, että olemassa olevilla resursseilla kyetään saamaan aikaan mahdollisimman tehokkaita tuloksia. Työ- ja elinkeinoministeriön ja ulkoasiainministeriön alaisten toimijoiden yhteistoiminta viennin ja kansainvälisen kasvun lisäämiseksi on tässä avainasemassa. Viennin edistämistä tukevat palvelut on keskitetty valtaosiltaan kuitenkin yhdelle hallinnonalalle TEM:iin, mikä luo parhaat edellytykset tuloksien saavuttamiseksi myös jatkossa, kun toiminta on kytköksissä elinkeino- ja innovaatiopolitiikan sekä yritysrahoituksen kokonaisuuteen.

Suomalainen vienninrahoitusjärjestelmä on pääosiltaan toimiva. Tilanne mukailee laajemminkin yritysrahoituksen tilannetta, jossa rahoituksen saatavuus on suurilta osin kunnossa ja julkiset toimijat täydentävät toimivalla tavalla yksityisiä rahoitusmarkkinoita. Valtio on pääomittanut toimijoitaan viime vuosina avokätisesti, minkä vuoksi on tärkeää seurata niiden toiminnan tarkoituksenmukaisuutta ja julkisten varojen tehokasta käyttöä erityisellä tarkkuudella.

Viennin rahoitusjärjestelmän toimintakyky on varmistettava kaikissa oloissa huolehtimalla, että takausvaltuuksien taso on riittävä. Tarpeellisena kehityskohteena EK näkee pk-yrityksille suunnattujen suorien vientiluottojen käyttöönottamisen, jolla vahvistettaisiin pienten vientikauppojen rahoitusta. Lisäksi suomalaisten yritysten kykyä hyödyntää kansainvälisiä ja EU-rahoituslähteitä on tehostettava merkittävästi. Tarkoitusta varten yrityksille suunnattavaan neuvontaan on resursoitu nyt lisävaroja, joita on oltava tarvittaessa valmis lisäämään kysyntää vastaavalla tavalla.

Uudistumista tukevat toimet

Suomen viennin kehityksen ja kilpailukyvyn näkökulmasta keskeistä on viennin edistämisen lisäksi yritysten uudistumista tukevat toimet. Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnon alalla on tässä keskeinen asema sen vastatessa pitkälti

yritysvetoiseen TKI-toimintaan tehtävistä julkisista panostuksista sekä julkisesti tuotettavasta toimiala- ja markkina-analyysista.

Suomen kehitys on näiltä osin ollut viimeisen vuosikymmenen aikana erittäin huolestuttava. Suomen t&k-panostusten kokonaismäärä lisääntyi voimakkaan myönteisesti 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen. 2010-luvulla se on ensin laskenut, mutta hiljalleen jälleen palautunut vuosikymmenen puolenvälin jälkeen. Kehityksen taustalla olevat leikkaukset ovat kohdistuneet erityisesti yritysvetoisesta TKI-toiminnasta vastaavaan Business Finlandiin (aiemmin Tekes) ja valtion tutkimuslaitoksiin (ml. VTT). Vuosien 2010–2016 välillä BF:n rahoituksen lasku oli jopa romahduksenomainen. Erityisen merkittävää määrärahojen lasku ja vuosittaiset heilahdukset ovat olleet TKI-avustuksissa, jotka tukevat uudistumista kaikkein tehokkaimmin. Samalla lainojen osuus rahoitusvaltuuksista on vähitellen noussut. Yliopistojen ja Suomen Akatemian rahoitus on isossa kuvassa kehittynyt myönteisesti muutamia heikomman kehityksen vuosia lukuun ottamatta.

Samaan aikaan tapahtuneella yksityisten TKI-panostusten kehityksellä on kytkös edellä kuvattuun valtion t&k-panostusten määrälliseen kehitykseen ja rakenteelliseen muutokseen. Valtion yritysvetoisen TKI:n suuri merkitys on siinä, että se vivuttaa noin 2,5-kertaisesti yksityisten yritysten TKI-panostuksia, kannustaen näin pk-yrityksiä tuotekehitykseen yleisesti ja suuria yrityksiä tekemään sitä juuri Suomessa.

BF:n avustusmuotoisen TKI-rahoituksen avulla kyetään sitomaan eri kokoisia yrityksiä ja tutkimuslaitoksia myös yhteiskehittämiseen vahvistaen näin kilpailukykyisten ekosysteemien kehittymistä. Ekosysteemien kehittymistä tukevat BF:n rahoitusmuodot (esim. veturiyrityshaastekilpailu, kasvumoottorit) luovat edellytyksiä kyvykkyydelle rakentaa sitä kokonaistarjoamaa, jota viennin edistämisessä mm. Business to Government -konseptilla halutaan edelleen myydä.

Käsillä olevan koronakriisin vaikutukset yritysten uudistumishaluihin ja -kykyyn vaihtelevat voimakkaasti yrityskohtaisesti. Osa yrityksistä on ottanut kehittämistoimissaan merkittävästi uutta vauhtia, jota keväällä kriisitukina jaetut kehittämistuet ovat myönteisellä tavalla tukeneet. Myös BF:n ns. normaalien TKI-avustusten hakumäärät ovat korkealla ja laatu on saatujen tietojen mukaan pysynyt hyvänä. Toisaalta EK:n yrityskyselyistä on havaittavissa, että niin kohtalaista kuin voimakasta kasvua hakevien yritysten määrä on vähentynyt ja yhä useammat yritykset pyrkivät vain nykyisen markkina-asemansa säilyttämiseen.

Edellä mainitut näkökannat huomioiden on valitettavaa, ettei vuoden 2021 talousarviossa tehdä mainittavia uusia TKI-panostuksia. Näin siitä huolimatta, että yritysvetoinen TKI on oleellinen kasvun ja uudistumisen keino, joka tuo kaivattuja osaamisintensiivisiä työpaikkoja ja verotuloja hyvinvointivaltion kustannuksiin.

Hallitusohjelmaan on kirjattu korkea tavoitetaso, joten voidaan katsoa, että hallitus ei noudata kansallisissa panostuksissa ohjelmaansa. Uskottavan uran rakentaminen TKI-tiekartan neljän prosentin bkt-tavoitteeseen ei pääse näin alkuun.

TKI-parannukset on siirretty toteutettavaksi EU-elpymisrahastosta, kun siitä ollaan muodostamassa "Suomen kestävän kasvun ohjelma". TKI on ohjelmassa yksi otsikko kuudesta. Ilmoitettu varaus on 0,4–0,5 mrd. euroa. Mahdollisesti TKI-toimintaa sisältyy myös toki muiden otsikoiden alle, jolloin panostukset voivat olla merkittävästi suurempia.

TKI-panostusten toteuttaminen EU-elpymisrahaston kautta luo kuitenkin epävarmuutta ja on kansallisiin päätöksiin verrattuna hidas väylä vastata yritysten TKI-tarpeisiin. Vaikka EU-rahoituksen myöntö on jaettavissa useille vuosille, on muistettava myös näiden panostusten kertaluonteisuus. Ne eivät luo TKI-rahoitukseen kaivattua pitkää kasvunäkymää ja poliittista sitoutumista.

Hallitukselta olisi kaivattu konkreettisesti tulevaisuuteen suuntaavia päätöksiä myös Suomen digi- ja datatalouden kiihdyttämisessä. Valitettavasti näiltä osin talousarvio on pettymys.

Toiveet kiinnittyvät nyt EU:n elvytyspaketin tuleviin sisältöihin. Rahoitusta digiin kerrotaan suunnattavan kestävän kasvun ohjelmassa 0,2–0,4 mrd euroa. Rahan jakautumisesta ohjelmatasolla ei kuitenkaan ole vielä tietoa. Myös uusiutuvan teollisuuden strategia nojaa pitkälti elvytyspakettiin.

EK on pitänyt TEM:n hallinnon alalta esillä Tekoäly 4.0 -ohjelman resurssointia, millä otettaisiin kokonaisvaltainen ote Suomen strategisiin ja operatiivisiin toimenpiteisiin teollisuuden ja myös muiden alojen digiedelläkävijäyritysten lisäämiseksi. Tärkeää on myös reaaliaikatalouden edistäminen, mikä on osa digitalouden perusinfrastruktuuria ja joka toteutuessaan tulee lähivuosina kiihdyttämään siirtymistä datatalouteen.

Kunnioittavasti

Yrittäjyys ja elinkeinopolitiikka
Elinkeinoelämän keskusliitto EK

Jouni Hakala
Johtaja